

Het succes van clementieregelingen

Waar in de praktijk het aantal niet ontdekte kartels per definitie onbekend is, kan in laboratoriumexperimenten de kartelactiviteit precies worden geobserveerd. Dit onderzoek laat zien dat in een experimentele opzet clementieregelingen leiden tot minder kartels en lagere prijzen. De kans op kartelrecidivisme wordt echter niet kleiner.

Het clementieprogramma van de Nederlandse Mededingingsautoriteit (NMa) biedt karteldeelnemers de mogelijkheid om voor een boetevrijstelling of boetereductie in aanmerking te komen wanneer ze vrijwillig melding maken van het kartel waarin zij participeren. De Richtsnoeren Clementietoezegging van de NMa geven aan dat boetevrijstelling wordt gegeven indien het kartellid als eerste de NMa van informatie voorziet over het betreffende kartel, deze informatie voldoende is om een onderzoek te starten, de informatie nog niet bekend is bij de NMa, de onderneming geen andere kartelleden tot deelname aan het kartel heeft gedwongen, en de onderneming volledig meewerkt aan het vervolgonderzoek. Indien de NMa al op de hoogte is van het betreffende kartel dan wordt een boetereductie van tenminste vijftig procent gegeven aan de onderneming die als eerste openheid van zaken geeft, terwijl boetereducties van tien procent tot vijftig procent worden gegeven aan andere kartelleden die meewerken aan het onderzoek (NMa, 2006).

Evaluatie clementieregelingen

Sinds de aanpassing van de clementieregeling in 2004, waardoor in meer gevallen clementie wordt verleend, is het aantal karteldeelnemers dat zich aanmeldt sterk gestegen. In de NMa-agenda 2007 wordt gesteld: Dit instrument (clementieregeling) heeft nationaal en internationaal zijn nut bewezen, zowel voor mededingingsautoriteiten als voor ondernemingen. Tegelijkertijd wordt aangekondigd: In 2007 evalueert de NMa dit instrument om het daar waar mogelijk nog effectiever en duidelijker te maken en het gebruik te stimuleren (NMa, 2007). Met het oog op deze evaluatie doen wij in dit artikel verslag van een experiment dat de werking van een clementieregeling in het laboratorium inzichtelijk maakt. Het aantal onontdekte kartels is in de praktijk per definitie onbekend. De geobserveerde toename in clementieverzoeken kan daarom simpelweg het resultaat zijn van meer kartelactiviteit als gevolg van de ruimere clementieregeling. Immers, des te royaler de clementieregeling, des te beter

de mogelijkheden om straffeloos uit een kartel te stappen. Anderzijds kan de clementiemogelijkheid het vertrouwen tussen karteldeelnemers ondermijnen indien kartelleden het waarschijnlijk achten dat mede-kartelleden van de regeling gebruik zullen maken en hierdoor aanleiding zijn om van karteldeelname af te zien. Een laboratoriumexperiment stelt ons in staat de bijdrage van deze twee tegengestelde effecten op de kartelstabiliteit te achterhalen omdat de gehele populatie bekend is, inclusief de niet ontdekte kartels. Het experiment laat zien dat in het lab clementieregelingen leiden tot de vorming van minder kartels en tot lagere prijzen. De kans op kartelrecidivisme wordt echter niet verkleind.

Opzet experiment

Iedere deelnemer aan het experiment vormt met een tweetal (willekeurig) andere deelnemers een groep. Twintig ronden achtereenvolgens kiezen de deelnemers tegelijkertijd een geheel getal tussen de 101 en de 110, de individuele vraagprijs. Degene die de laagste prijs vraagt, ontvangt een aantal punten gelijk aan het verschil tussen haar getal en 100, de anderen ontvangen niets. Wanneer meer dan één deelnemer hetzelfde laagste getal invult, delen zij dit aantal punten. Dit laagste getal noemen we de marktprijs. Deelnemers worden geconfronteerd met het dilemma dat het invullen van een hoog getal meer punten oplevert maar dat de kans om de laagste te zijn groter is bij het invullen van een getal dicht bij 101. Het spel kan worden geïnterpreteerd als een situatie waarbij de deelnemers ieder verkoper zijn op een markt waarbij ze ieder apart een prijs voor hun product vaststellen en waarbij consumenten kopen bij de aanbieder die de laagste prijs stelt. Iedere verkoper realiseert zich dit en concurrentie tussen verkopers leidt ertoe dat de marktprijs dichtbij de minimumprijs van 101 zal liggen (de honderd kunnen worden opgevat als constante marginale productiekosten). In een dergelijke situatie hebben deelnemers een prikkel om de koppen bij elkaar te steken en zo te proberen te coördineren op een hogere prijs. Wanneer iedereen 110 invult in plaats van 101, verdient iedereen immers tienderde in plaats van eenderde punt. Echter, gegeven dat de andere twee deelnemers zich houden aan de prijsafspraken en 110 invullen, is het aantrekkelijk om hier vanaf te wijken door 109 te vragen. Dit levert negen punten op in plaats van tienderde.

Varianten

Doel van ons onderzoek is om te bekijken of een clementieregeling leidt tot meer prijsafspraken

JEROEN HINLOOPEN EN ADRIAAN SOETEVEN

Hinloopen is hoogleraar aan de KU Leuven. Soeteven is universitair docent aan de Universiteit van Amsterdam.

tussen deelnemers. Hiertoe worden vier varianten van bovenstaand spel gespeeld: het Basisspel, Communicatie, Pakkans en Clementie. Iedere deelnemer speelt slechts één variant. Het verschil tussen Basisspel en Communicatie is dat deelnemers in Communicatie kunnen aangeven of ze wel of niet gezamenlijk over de prijs willen praten alvorens ze individueel hun vraagprijs bepalen; in Basisspel is communicatie onmogelijk. Wanneer alledrie de deelnemers aangeven een prijsbespreking te willen houden, spreken we van een kartel. In dat geval kunnen deelnemers aangeven wat voor hen acceptabele prijzen zijn. Er is sprake van een prijsafpraak wanneer er minstens één prijs is die alle deelnemers acceptabel vinden. De prijsafspraken tussen deelnemers zijn niet bindend. Na één minuut eindigt de prijsbespreking en vullen deelnemers hun daadwerkelijke vraagprijs in, die dus geenszins gelijk hoeft te zijn aan de afgesproken prijs.

Waar in Communicatie het voeren van prijsbesprekingen zonder risico is, bestaat in Pakkans een kans van vijftien procent op een boete. Beschouw dit als de kans dat de mededingingsautoriteit bewijzen vindt voor gemaakte prijsafspraken. De te betalen boete is gelijk aan tien procent van de omzet van een speler. Als bijvoorbeeld alledrie de spelers een prijs van honderdtien hebben gevraagd dan moeten zij een boete betalen gelijk aan tien procent van honderdtienderde in geval ze worden gepakt. In de betreffende ronde realiseren alle spelers dan een opbrengst van $10/3 - 0,10 \times 110/3 = -1/3$ als de prijsafpraak wordt ontdekt. Clementie verschilt van Pakkans doordat deelnemers hier de mogelijkheid hebben om, nadat de marktprijs is vastgesteld maar voordat duidelijk is of de mededingingsautoriteit de afspraken wel of niet ontdekt, de prijsafspraken te melden in ruil voor een boetereductie. Het melden van een prijsafpraak kost een punt. De deelnemer die het eerste melding maakt van de afspraken wordt vrijgesteld van boetes, de tweede deelnemer die een clementieverzoek indient, ontvangt een boetereductie van vijftig procent, terwijl de derde klokkenluider het volle pond moet betalen.

Experimentresultaten

Prijsafspraken

In tabel 1 is voor alle varianten met een communicatiemogelijkheid aangegeven hoeveel deelnemers gemiddeld per ronde aangeven deze mogelijkheid te willen gebruiken. De pakkans reduceert het aantal prijsbesprekingen met twintig procentpunten. Introductie van een clementieregeling leidt tot een additionele vermindering van veertien procentpunten. Interessant is dat deze vermindering slechts gedeeltelijk het gevolg is van veranderende intenties van deelnemers om een prijsbespreking te voeren: in Clementie verschilt het percentage beslissingen vóór het houden van een prijsbesprekingen met 62 procent statistisch niet van dat in Pakkans. Belangrijk is dat een daadwerkelijke prijsbespreking alleen

plaatsvindt indien alle groepsleden hieraan mee willen doen. Juist deze unanimiteit lijkt in aanwezigheid van een clementieregeling moeilijker tot stand te komen. Waar in de andere varianten iedere deelnemer altijd wel eens te porren is voor een prijsbespreking, weigert in Clementie tien procent van de deelnemers pertinent om mee te doen. Hierdoor worden veel besprekingen geblokkeerd. De reden voor de weigering lijkt te liggen in de combinatie van de pakkans en de mogelijkheid dat mede-kartelleden aangifte doen.

tabel 1

Kartelintentie en gevormde kartels¹⁾

	Communicatie	Pakkans	Clementie
Kartelintentie	78%	65%	62%
iedere ronde	31%	21%	24%
nooit	0%	0%	10%
Kartels gevormd	47%	27%	13%

¹⁾ Percentage beslissingen vóór prijsbesprekingen met daarnaast het percentage deelnemers dat (i) in iedere ronde of (ii) in geen enkele ronde aangeeft de prijs te willen bespreken. De laatste rij geeft het percentage van de gevallen weer waarin daadwerkelijk een kartel wordt gevormd.

In tabel 2 staan per variant de prijzen die tijdens de communicatieperiode tot stand komen. Deze blijken nauwelijks van elkaar te verschillen. Voor alle varianten zijn ongeveer twee communicatieronden nodig om tot een prijsafpraak te komen. We concluderen dan ook dat het komen tot een prijsafpraak niet wordt beïnvloed door het bestaan van een pakkans en/of de mogelijkheid om het kartel aan te geven.

tabel 2

Overeengekomen prijzen

	Gemiddelde	Mediaan	Minimum	Maximum
communicatie	109,4	110	102	110
pakkans	109,1	110	103	110
clementie	109,6	110	105	110

De theoretische samenspanningsprijs is honderdtien voor alle varianten.

Kartelduur

De duur van een kartel wordt beïnvloed door de mogelijkheden die kartelleden hebben om het kartel te beëindigen. In Communicatie kunnen kartelleden de prijsafpraak ontduiken, in Pakkans kan een kartel daarbovenop worden ontdekt, terwijl in Clementie het kartel ook nog eens kan worden aangegeven. Uit het experiment komt naar voren dat in Communicatie in tweederde van alle kartels de prijsafpraak direct wordt geschonden door gemiddeld 52 procent van het aantal kartelleden. In Pakkans is de fractie schendingen hetzelfde maar wordt bovendien zeventien procent van alle gevormde kartels ontdekt. In Clementie daarentegen verandert het beeld. Ten eerste neemt het aantal kartelleden dat een prijsafpraak schendt substantieel toe tot 72 procent. Ten tweede geeft veertig procent van alle kartelleden het kartel aan. Dit resulteert erin dat in 94 procent van alle gevormde kartels één of meerdere kartelleden de prijsafpraak schendt en dat 78 procent van alle kartels door één of meerdere kartelleden wordt aangemeld. In Clementie houdt dan ook geen enkel kartel meer dan één periode stand, terwijl in Communicatie en Pakkans een kartel gemiddeld respectievelijk 1,34 en 1,33 periodes duurt.

Prijzen

Het tot stand komen van een prijsafpraak en de duur van een kartel hebben beide invloed op de uiteindelijke marktprijs. De gemiddelde marktprijzen voor de vier varianten, uitgesplitst naar het wel of niet bestaan van een kartel, staan in tabel 3. De gemiddelde marktprijs wijkt in Communicatie en Pakkans niet af van die in Basisspel. Het herhaalde karakter van het experiment maakt het mogelijk om prijzen te realiseren die boven het niveau van de marginale kosten liggen zonder dat daar een prijsafpraak voor nodig is. Maar overleg helpt wel. Zo blijkt

dat de gemiddelde prijs na een prijsafpraak substantieel hoger is dan die in Basisspel. Dit is zowel het geval in Communicatie als in Pakkans. Verder blijkt dat in Communicatie de mogelijkheid van een prijsoverleg het kaf van het koren scheidt: groepen waarin ondanks het ontbreken van boetes niet wordt overlegd realiseren een marktprijs die statistisch niet significant verschilt van het niveau van de marginale kosten. Indien er een pakkans is, stijgt deze prijs; om de pakkans te omzeilen wordt geprobeerd zonder prijsoverleg te coördineren naar een hoger prijsniveau. Dit lukt gedeeltelijk. De prijs die gemiddeld tot stand komt in de gevormde kartels in Clementie is weliswaar hoger dan het niveau van de marginale kosten, maar stijgt niet uit boven de gemiddelde prijs in het basisspel. Tegelijkertijd is het prijsniveau zonder prijsoverleg in Clementie nagenoeg gelijk aan het niveau van de marginale kosten. En omdat in Clementie relatief weinig kartels gevormd worden, is het gemiddelde prijsniveau in Clementie het laagst van allemaal. Kortom, als het gaat om het realiseren van lage marktprijzen dan is de hier beproefde clementieregeling uiterst effectief.

tabel 3

Gemiddelde marktprijzen, uitgesplitst naar het wel of niet bestaan van een prijsafpraak.

	Basisspel	Communicatie	Pakkans	Clementie
Marktprijs	103,24	103,31	103,04	101,38
Kartelprijs	–	105,43	104,82	103,39
Niet kartelprijs	103,24	101,40	102,38	101,08

Herhaling

Leidt clementie tot berouw in de zin dat er in de toekomst geen prijsafspraken meer gemaakt zullen worden? In figuur 1 zijn voor de drie varianten met communicatie de empirische cumulatieve dichtheidsfuncties weergegeven van het aantal kartels dat per groep tot stand is gekomen. De figuur laat bijvoorbeeld zien dat in Pakkans er een kans van ongeveer veertig procent bestaat dat in een groep meer dan vier kartels worden gevormd. Als deze kans hetzelfde zou zijn voor de twee andere varianten dan betekent dit voor de figuur dat de helling van de dichtheidsfunctie bij het punt vier dezelfde zou moeten zijn. Deze helling is geschat met een tweezijdige Tobitschatter en het blijkt dat die in statistische zin niet verschilt tussen Pakkans en Clementie. Dit betekent dat de clementieregeling die wij hebben onderzocht geen invloed heeft op de kans dat een ontbonden kartel in de toekomst weer opgestart zal worden.

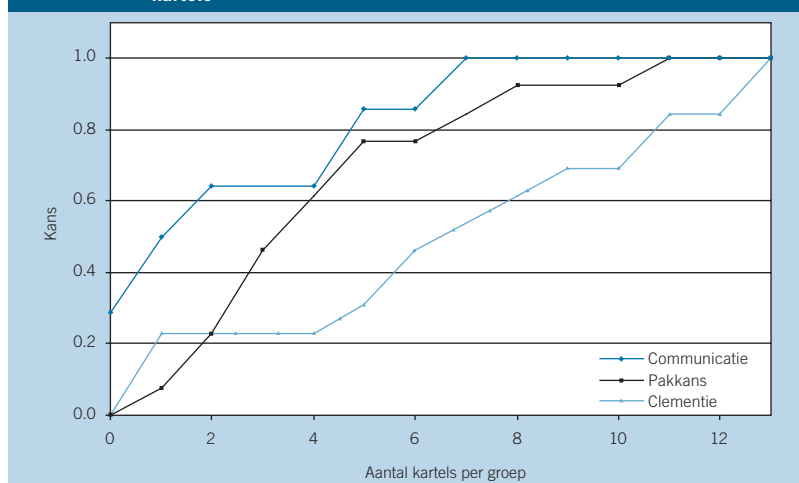
Conclusie

In het laboratorium worden minder prijsafspraken gemaakt indien de kans bestaat om tegen de lamp te lopen, maar vooral door de combinatie van een

pakkans met de mogelijkheid om vrijwillig aangifte te doen van de prijsafspraken in ruil voor boetereductie. Hierdoor worden minder kartels gevormd en gemiddeld genomen komen lagere prijzen tot stand. Deze resultaten ondersteunen de observatie dat clementieregelingen een effectief instrument zijn in het opsporen en terugdringen van verboden prijsafspraken. Mogelijk sterkt de regeling een deel van de marktdeelnemers in hun beslissing niet deel te nemen aan prijsbesprekingen. Groepen waarin desondanks prijsbesprekingen plaatsvinden worden echter noch door een boete noch door een eerdere aanmelding van het kartel door één of meer groepsleden ervan weerhouden opnieuw prijsbesprekingen te voeren. Gezien recente onthullingen over nieuwe fraude in bouwsector lijkt dit type recidivisme niet alleen binnen het lab een realiteit.

figuur 1

Empirische cumulatieve dichtheidsfuncties van het aantal gerealiseerde kartels

LITERATUUR

Hinlopen, J. en A.R. Soevent. (2006) *Trust and Recidivism*, Tinbergen Instituut, ongepubliceerd manuscript, 2006-067/1
 NMa (2006) *Richtsnoeren Clementietoezegging*, http://www.nmanet.nl/nederlands/home/Wet_en_regelgeving/Richtsnoeren/Richtsnoeren_Clementie-toezegging_en_clementiebureau.asp
 NMa (2007) *Consultatiedocument NMa-Agenda 2007*, http://www.nmanet.nl/nederlands/home/Actueel/Publicaties/Consultatiedoc/Consultatiedocument_NMa-Agenda_2007.asp